

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KURAMLARI

Ahmet ÖZTÜRK

Günümüzde yazılı basın dışındaki diğer kitle iletişim araçlarının da hızla gelişmesiyle, "Basın Özgürlüğü" kavramı çoğunlukla, daha geniş bir içeriğe sahip olan "İletişim Özgürlüğü" kapsamı içinde kullanılmaktadır.

Yazılı basının, tarihi süreç içinde bilinen ilk modern kitle iletişim aracı olması nedeniyle, iletişim özgürlüğünün ilk biçimi, tarihsel olarak incelendiğinde "Basın özgürlüğü" şeklinde olduğu görülecektir¹.

İletişim teknolojisindeki büyük gelişmeler, günümüzde "Basın özgürlüğü" kavramını ortadan kaldırmasa da daha çok "iletişim özgürlüğü" çerçevesinde kullanmaya zorlamaktadır.

Basın özgürlüğünü; "Haber, fikir ve düşüncelerin çoğaltıcı araçlarla, serbestçe açıklayabilmek özgürlüğü"² şeklinde tanımlayabiliriz. Basın özgürlüğünün somut şekli,

---

* Araş.Gör.Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

¹H. Topuz, K. Alemdar, R. Kaya, O. Kurtböke, N. Örki, Basında Tekelleşme, TÜSES ve İLAD Ortak Yayını, İstanbul, 1989, s.4.

²Sulhi Dönmezer, Basın ve Hukuku, 4. B., İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1976, s.41.

haber, düşünce ve kanıları, resmi makamların iznine veya sansürüne bağlı olmadan açıklayıp, yayabilmektir.

1. Basın Özgürlüğünün Tarihi Gelişimi ve Felsefi Dayanakları

Basın özgürlüğü genel anlamda, siyasi iktidar ile basın arasındaki mücadelenin konusudur. Tarihsel açıdan Basın özgürlüğü incelemesine modern anlamda gazetelerin yayınlanmaya başladığı 17. yüzyılı başlangıç kabul ederek başlamak gerekir. Bu yüzyıl ve sonrasında yaşanan ve evrensel boyutta etkiler meydana getiren sosyal ve siyasal olaylar, basının siyasi iktidarlar karşısındaki özgürlük mücadelesine hız kazandırmıştır.

Basın özgürlüğü tartışması, yazılı basının ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Ancak bu özgürlüğün esasını oluşturan düşünce hürriyeti mücadelesinin daha eski bir geçmişe sahip olduğunu belirtmek gerekir. İtalya'da başlayıp, daha sonra Rönesans'ın düşünceyi kilisenin tahakkümünden kurtararak özgürleştirmesi, basın özgürlüğü açısından önemli bir başlangıçtır³.

Basın özgürlüğünün sağlanması çabalarının uzantısı olarak, bunun bir felsefeye dayandırılması için düşünürler çeşitli teoriler geliştirmeye başlamışlardır. Bunlardan Thomas Erskine, basın özgürlüğünün ilahi bir güç olduğunu, Tanrı tarafından ihsan edildiğini, dünyevi hiçbir gücün ona tecavüz edemeyeceği doğal bir hak olduğunu savunmuştur⁴.

³Cevdet Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974, s.37.

⁴John Keane, *Medya ve Demokrasi*, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,

John Stuart Mill ise, "Özgürlük Üzerine" (On Liberty) adlı eserinde kanı ve düşüncelerin basın aracılığı ile serbestçe dolaşımının güvence altına alınması gerekliliğini açıklamak için üç neden görmektedir⁵:

- J.S. Mill, hükümet ya da sivil toplum tarafından yanlış olduğu gerekçesiyle susturulmaya çalışılan bir düşüncenin aslında doğru olabileceğini savunmuştur. Doğru olma potansiyeli taşıyan kanı ve düşünceleri sansür etmek isteyenlerin doğal olarak onların doğruluğundan endişe edenlerin olduğunu ileri sürmüştür.

Mill, bir düşüncenin yanlış bile olsa içinde biraz da olsa gerçeklik payı bulunabileceğini, herhangi bir konuda egemen olan görüşün hiçbir zaman gerçeğin tamamı olmayacağını söylemiştir. Mill, toplumsal konularda gerçeğe ve doğruya ulaşabilmek için birbirine zıt görüşleri birleştirip uzlaştırma zorunluluğuna inanmıştır.

Mill'e göre, bir görüş tamamen gerçek olsa bile, karşı fikirle zorlanmazsa bozularak önyargılara ve dogmaya dönmüştür.

Liberalizmin* siyasal rejimlerde etkilerinin görülmeye başladığı 17. ve 18. yüzyıllarda basın özgürlüğü adına olumlu gelişmeler kaydedilmiş, inanç, düşünce ve söz özgürlüğü savunulurken, siyasal otoritenin sansür uygulamalarına karşı çıkmıştır.

1992, s.23.

⁵A.g.e., ss.34-35.

* Liberalizm: Bireye, onun özgürlüğüne ve kamu yararına sonuçlanacağı için bireysel etkinliklerde özgürlüğe ayrıcalık tanıyan iktisadi kuram. Devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı öngören siyasal öğretisi.

Liberalizm akımının temsilcisi John Milton'un yazdığı, *Areopagitica, For the Liberty of Unlicensed Printing (Yasaklanan Yayınların Serbest Bırakılması İçin Adalet)* adlı kitap, resmi makların izni olmadan yayınlanmış, basın özgürlüğü mücadelesi fiilen başlamıştır. Milton'un bu eserinde basın özgürlüğünün tüm içeriği (ilkeleri) yer almıştır⁶.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız İhtilali gibi tüm dünyayı etkileyen evrensel nitelikteki olaylar, insan hakları kapsamında basın özgürlüğü adına olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiştir. John Milton'un başlattığı özgürlük çabaları, basının sansürden kurtulmasına yetmemiş ancak basın özgürlüğünün yasaların güvencesi altına alınması fikrini yaygınlaştırmıştır. Nitekim, 12 Haziran 1776 Virginia Haklar Bildirisi (Virginia Bill of Rights) ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nde modern anlamda basın özgürlüğü, bireylerin "bilgi edinme hakkı" kapsamında garanti altına alınmıştır.

Basının, siyasi iktidarların baskısından kurtulma çabası, yirminci yüzyılda da sürmüştür. Düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü içinde bulunduğumuz yüzyılda artık ülkelerin bir iç sorunu olmaktan çıkıp, uluslararası nitelik kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 'de ilan ettiği "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"nin 19. maddesinde düşünce özgürlüğü şöyle düzenlenmiştir⁷:

"Madde 19: Her ferdin fikir ve ifade hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek,

⁶Perin, a.g.e., s.74.

⁷Meydan Larousse, C.9, s.519.

memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek ve yaymak hakkını gerektirir."

John Milton'un öncülük ettiği basın özgürlüğü mücadelesi, mutlak monarşilerin yıkılması ve parlamenter rejimlerin kurulmasıyla başlamıştır. Aydınlanma çağında felsefi dayanaklarını sağlamlaştıran ve siyasi yenileşmenin bir parçası olarak yasalarda ve anayasalarda yer alan basın özgürlüğü, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne girerek, uluslararası bir değer haline gelmiştir. Buna rağmen, iletişim çağını yaşadığımız günümüzde, düşünceyi açıklama özgürlüğünün önünde engel kalmadığını söylemek mümkün değildir.

Basının kendi özgürlüğünü tabulaştırmadan, sorumluluk bilinci ve insan haklarına saygı çerçevesi içinde, Milton'un "Fazilete dayanan basın özgürlüğü" anlayışı çizgisinde geliştirmesi ve kullanması gerekir.

2. Basın Özgürlüğü İle İlgili Kuramlar

Bir ülkenin siyasi sisteminin niteliği, basının durumu açısından bir gösterge teşkil eder. Aynı şekilde rejimin demokratik mi, totaliter mi olduğunu basının işlevini ne derece gerçekleştirebildiğine bakarak anlamak da mümkündür. Demokrasi, kültür ve geleneklerinin köklü olduğu ülkelerde, tüm hürriyetler gibi, basın özgürlüğü de daha geniş sınırlar içinde, gelişme ve kurumsallaşma imkanı bulmuştur. İngiltere, en uzun demokrasi geçmişine ve tecrübesine sahip bir ülke olarak basının gelişmesi ve bununla ilgili kuramsal çalışmaların çoğunlukla burada yapılmış olması açısından belirleyici bir konumdadır.

Basının ve basın özgürlüğünün doğum yeri kabul edilen İngiltere'de birbiriyle belli noktalarda kesişen, bazı açılardan ise birbirini tamamlayıcı nitelikte dört farklı kuram geliştirilmiştir*. Siyasal medya kuramına esas oluşturan bu dört tezin ortak hareket noktası, sansürsüz bir basının toplumsal bir ihtiyaç olduğudur. Bunlar:

- Teolojik Kuram
- Faydacılık Kuramı
- Doğal Hak Kuramı
- Hakikati Arayış Düşüncesi

A. Teolojik Kuram

Teolojik görüşün savunucusu John Milton, Tanrı'nın insanlara akıl verdiğini, okuma ile iyi ve kötü arasında vicdanının sesini dinleyerek doğru seçim yapabileceğini savunmuştur. Tanrı'nın iyiyi kötüden ayırdetme yeteneği verdiği insanları adına sansürcülerin karar veremeyeceklerini ileri sürmüştür.

Milton, teolojik kuramında, esasen basılı fikirlerin toptan yasaklanmasına karşı çıkmıştır. Yoksa basının görevini kötüye kullanması ya da basın özgürlüğünü istismar etmesi halinde yayından sonra cezalandırılmasına karşı değildir. Bu nedenle, Milton, devlet düzenlemesinin dışında sınırsız bir basın özgürlüğünden yana olmamıştır⁸. Bu yaklaşımın günümüz basın-yayın hayatı açısından büyük ölçüde geçerliliği vardır.

---

*Basın özgürlüğü alanında yapılan çalışmaların toplanabileceği genel tasniftir.

⁸Keane, a.g.e., ss.28-30.

B. Doğal Hak Kuramı

Basın özgürlüğünü doğal haklara dayandıran kuramı ilk olarak, Matthew Tindall geliştirmiştir. Basın özgürlüğüne ilişkin dinsel gerekçeleri bir tarafa bırakan Tindall, insanların Tanrı vergisi yeteneklere ve akla sahip olduğu noktasında Milton'la birleşiyor, bundan sonrasında ayrılıyordu. Tindall'a göre, nasıl herkes dini konularda kendi adına karar verme gibi doğal bir hakka sahip ise, aynı şey basın özgürlüğü için de geçerlidir. Tindall, bireylerin doğal haklarını hükümetlere karşı kullanma hakkına sahip olduğunu, bunların başında da basın özgürlüğünün geldiğini savunmuştur⁹.

C. Faydacılık (Utilitarianism) Kuramı

Faydacılık kuramının savunucusu Jeremy Bentham, kamuoyunu temsil eden basın üzerindeki devlet sansürünün, yönetilenlerin mutluluğunu arttırma ilkesiyle çeliştiği görüşündeydi. Bu nedenle herşeyden önce, siyasal sistemi ele alıp "despot olmayan" hükümetlerin seçilerek göreve getirilmesi, topluma en fazla mutluluğu getirecek yasaları yapıp, uygulayacak yönetimlerin oluşturulması gereğine inanmıştır. Bentham'a göre, özgür bir basın yoksa seçmenlerin hür bir seçimle isteklerini sağlıklı şekilde ifade etmeleri beklenemez. "Faydacılık Kuramı"nda basın özgürlüğü, yönetenlerle-yönetilenler arasında toplumsal denge unsurudur. Bu özgürlük en fazla sayıda insana, en fazla mutluluğu sağlayacak yasaların yapılması ve uygulanması imkanını verir.

---

⁹A.g.e., ss.30-31.

Bentham, basın özgürlüğünün isyana ve iç savaşa yol açabileceği görüşünü reddetmiştir. Ona göre basın özgürlüğünden asla mutsuzluk doğmaz.

J. Bentham, basın özgürlüğünün yönetilenler arasında mutluluğu en yükseğe çıkardığına inanmış, siyasal hayattaki mutluluk paylaşımında yönetenlerle-yönetilenler arasında bir ters orantı kurmuştur. Yöneten azınlığın payı arttıkça, yönetilen çoğunluğun payı azalır¹⁰.

Faydacılık kuramının sosyal mutluluğun sadece bir kesime tahsis edilmesi taraflardan her ikisine (yöneten-yönetilen) aynı anda, birlikte sağlıklı bir toplumsal uzlaşma çerçevesinde mutlu olma şans ve ihtimalini kesin olarak tanımadığı için eleştirilebilir. Özgür basın, toplumsal barışın sağlanmasında çok önemli bir faktör olmasına rağmen yöneten ve yönetilenlerden sadece birini mutlu etmek gibi ayrımcı bir işleve sahip olmadığı için eleştiriye açıktır. Sorumsuzca kullanılacak basın özgürlüğünden mutsuzluk doğması savunulanın aksine mümkündür.

D. Hakikati Arayış Düşüncesi

Bu görüşün temeli "hakikat" arayışına dayanır. Basın özgürlüğünü "hakikat" arayışına dayandıran tezler, 18. yüzyılda İngiltere'de önemli gelişme göstermiştir. Bu kuram, gerçeğe, yurttaşlar arasındaki kısızlanmasız tartışma yoluyla ulaşılabileceği düşüncesine savunur. Bu görüşün en etkili temsilcisi,

---

¹⁰A.g.e., ss.32-33.

O Liberty (Özgürlük Üzerine) adlı eserin yazarı John Stuart Mill'dir¹¹.

Bu kuramı savunanlar, "faydacılık teorisi"ni, "hakikate" hiç yer vermemesinden dolayı eleştiriyordu.

3. Basın Özgürlüğünün Niteliği ve Çerçevesi

Demokrasi özgürlükler rejimidir. Ancak demokratik rejimlerin özünde özgürlükler kadar kurallar da vardır. Bunlar birleştirilene; demokrasi, özgürlüklerin belirli kurallar içerisinde kullanıldığı siyasal bir rejimdir denilebilir. Bir özgürlüğün kullanımı, diğer özgürlüklerin kullanılmasını engellememelidir. Demokratik sistemin karakteristiğini yansıtan bu durumu daha basite indirgeyip pratiğe aktarmak gerekirse, bir özgürlüğün sınırı, diğer özgürlüklerin başladığı noktadır.

Demokrasilerde hiç bir hürriyetin sınırsız olmadığı ve alamıyacağı gibi, basın özgürlüğünün de, işlevleriyle belirlenmiş bir çerçeve içinde kullanılması, demokratik rejimlerin doğal gereğidir. Basının sınırsız özgürlüğe sahip olması gerektiği, bundan toplumun zarar görmeyeceği iddia edilmişse de, tarihi süreç içinde bu özgürlüğün geniş olmasından değil ancak sorumsuzca kullanılmasından kaynaklanan felaket ve skandallar boyutlarında olaylar meydana gelmiştir. Fransa'da yaşanan Dreyfus davası, geniş basın özgürlüğü kullanılmasının neden olduğu, basının güvenilirliğini zedeleyen dramatik bir olaydır.

Toplum içinde düzenlenmemiş bir özgürlüğün varolması sosyal hayatta karmaşaya neden olurdu. Siyasi otorite tarafından yapılacak yasal düzenlemenin özgürlük

¹¹A.g.e., ss.33-34.

yararına ve onu koruma amacına yönelik olduğunu kabul etmek gerekir. Hürriyetlerin kişiler tarafından kullanılabilmesi için zorunlu olarak yapılan davranış düzenlemelerinin dayanağı, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Demokratik rejimlerde, düzenlenen özgürlüklerin normal denetim yolu, müeyyideye bağlanmış kazaî denetimdir¹².

Kitle iletişim araçları bağlamında yazılı basının günümüzde sahip olduğu güç, artık tartışılmayan bir konudur. Bu büyük güç görev alanının dışında kötüye kullanıldığında, siyasi iktidar, kamuoyu ve kişiler üzerinde derin ve kalıcı etkiler meydana getirmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

Kamuoyunu bilinçlendirme adı altında yapılacak "kamuoyu oluşturma, yapma yönlendirme" faaliyetlerinden özellikle "tek yönlü" propaganda'dan toplum düzeninin olumsuz etkilerle karşılaşması mümkündür. İnsan onur ve haysiyetinin korunması, kamu yararı olmadıkça özel hayatın gizliliklerine girilmemesi, din istismarı, ırkçılık, bölücülük, yıkıcılık, inanç ve vicdan hürriyetine saldırı, toplumsal değerler ve geleneklere saygısızca yapılmaması gereği¹³, aynı zamanda basın özgürlüğünün çerçevesini belirlemektedir.

Demokrasinin ileri düzeyde olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde sözünü ettiğimiz konularda basına yayın yasağı getirilmiştir. ABD Yüksek Mahkemesinin değişik kararlarına göre toplumsal hayatın gerektirdiği belirli durumlarda basın özgürlüğünün yasalarla sınırlanmasını anayasaya aykırı kabul etmişlerdir¹⁴;

---

¹²Perin, a.g.e., s.123.

¹³Mahmut İhsan Özgen, *İnsanlık ve Sosyolojik Boyutlarıyla Basın Ahlakı ve Yasalar*, Filtiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.19.

¹⁴Dönmezer, a.g.e., s.69.

- Kişilerin iftira ve hakaret suçlarına karşı korunması,
- Toplumun müstehcen yayınlara karşı korunması,
- Devletin iç karışıklıklara karşı korunması,
- Devletin dış saldırılara karşı korunması.

Basın özgürlüğünün sınırları yasalarla belirlenirken devletin güvenliği, toplumun huzuru ve kişilerin mutluluğu esas alınmıştır. Basın özgürlüğünün mutlaklaştırılması durumunda, devlet otoritesinin önemli bir tehdit karşısında kalacağı gelişmiş demokratik ülkelerde de genellikle kabul edilen bir görüş olmuştur.

4. Basın Özgürlüğünün Kullanılışı

Özgür basın ancak siyasal demokrasilerde varolan demokartik bir kurumdur. Demokrasi dışındaki siyasi rejimlerde, basının toplumsal görevlerinin gerektirdiği temel unsur olan özgürlüğün varlığından söz etmek mümkün değildir. Basın özgürlüğünün diğer tüm toplumsal hürriyetlerin esasını oluşturması ve gerçek anlamda ancak siyasal demokrasilerde bulunması, bu iki kavramı birbirinden ayrılmaz kılmaktadır. Özgürlüklerin belli noktalarda çatışması sosyal krizlere dönüşebileceğinden, sınırlarının belirlenip yasalarla düzenlenmesi, yargı yolu ile denetimin sağlanması gerekir. Bir hürriyetin kanuni sınırların dışına çıkmadan kullanılması, demokratik sistemin sağlıklı çalışması açısından, toplumsal sorumluluğun getirdiği zorunluluktur.

Özgür basının öncelikle demkrasiye ve demokratik sistemin bütün kurum ve mekanizmalarına bir inanç sistemi içinde bağlı olması gerekir. Demokratik bir kurum olmanın bilincindeki basının, toplumsal değerlere saygılı kişisel hak ve

özgürlükleri baz alan bir anlayışla "bilgilendirme" ve "kamuoyunu yansıtırma" görevini yapması, sivil toplumun doğal beklentisidir. Bunu gerçekleştirebilmek ise, siyasi iktidarın müdahalesine fırsat vermeden, kendi içinde geliştireceği meslek ahlakı bilinci ve disiplini içinde görev yapmakla mümkün olabilecektir¹⁵.

Özgürlük, basının işlevsel olabilmesi için zornlu bir unsurdur. Serbestçe yürütülemeyen kitle haberleşmesi, toplumsal beklentileri karşılayamaz. Basının işlevleriyle uzlaştırılmış serbestlik, basın özgürlüğünün kullanılmasında ideal çizgiyi oluşturur¹⁶.

Basın özgürlüğünün varlığından söz edebilmek ve yararlanabilmek için bazı şartların biraraya gelmiş olması gerekir. Siyasi iktidar, basın hukukunu yapmak ve diğer yasalarla gerekli düzenlemeleri hazırlamak suretiyle alt yapıyı hazırlayarak, basın özgürlüğünü hayata geçirmek yükümlülüğü altındadır. Basın özgürlüğünün fiilen kullanılabilmesi için hazırlanması gerekli koşullar şunlardır¹⁷:

- Yayın organları, kurma, basma ve dağıtma aşamasında hiçbir güçlkle karşılaşmamak,
- Haber alma, yayma ve yorumlama hakkını kullanırken hiçbir engelle karşılaşmamak.
- Basın suçlarının kesin ve genişletilemez tanımlara bağlanması, yaptırımların yürürlükteki kanunlara dayanması ve ancak yetkili mekanlarca uygulanabilmesi.

Görüldüğü gibi, basının görev sınırları dışına çıkmayarak hürriyeti suistimal etmeme, siyasi otoritenin de,

¹⁵Oya Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, 3.B., İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.59.

¹⁶Perin, a.g.e., ss.123-124.

¹⁷Memo Larousse, C.3, s.914.

basın özgürlüğü için gerekli koşulları hazırlama sorumluluğu vardır.

5. Siyasi İktidarın Basın Özgürlüğünü Sağlama Görevi

Çağdaş demokratik ülkelerde siyasi iktidarın en önemli görevlerinden biri, kitlelerin "bilgi edinme hakkını", "aydınlanma" gereksinimini karşılamak için iletişim kanallarını açmak ve altyapısını hazırlamaktır. Haberleşmenin önündeki engelleri kaldırmak, eskimiş kurumları çağdaş hale getirmek günümüzde sosyal devletin görevleri içinde yer almaya başlamıştır. Ülkelerin uygarlık ve gelişmişlik düzeyleri, kitle iletişim araçlarına olan duyarlılıkları ile ölçülmeye başlanmıştır. Siyasi iktidarın basına doğrudan doğruya veya gizli şekilde yardım etmesi, bir taktik olarak daima kullanılan bir yöntem olmuştur. Hükümetten yardım alan bir gazetenin en azından kısa vadede muhalif yayında bulunması beklenemez. Kağıt, mürekkep ve diğer teknik araçların bir kısmı ile vergi muafiyeti, sübvansiyon gibi mali kozların hükümetin tasarrufunda bulunması, basını iktidarı eleştirme konusunda çekingen yapmakta, basın özgürlüğüne gölge düşürmektedir¹⁸. Bu nedenle, devletin basına yapacağı yardımlar bir lütuf-ihsan değil, sosyal bir hak olarak kabul edilmektedir.

Çağdaş basın hukukuna göre, devlet basın özgürlüğü konusunda sadece yasal düzenlemelerle gerekli önlemleri almak gibi pasif tutumundan, vazgeçerek aktif bir tutum içine girmesi gerekmektedir. Bu, basın özgürlüğünü sınırlamak değil, aksine yeterli bir hürriyetin varolabileceği koşulları oluşturmaktadır¹⁹. Bu görüşü savunanlara göre, iktidardan bir hak olarak istenen

¹⁸Perin, a.g.e.; s.123.

¹⁹Ahmet Danişman, Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısında Aktif Tutumu), AÜBYO Yayını, Ankara, 1982, s.9.

teknik araç-gerecin yanısıra mevzuatın, basının, devlet araçlarından ve saip olduğu diğer imkanlardan yararlanabilmesini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Vergi muafiyetleri ve indirimleri, ödeme kolaylıkları sağlanması, dağıtım konusunda her türlü kolaylığın gösterilmesi istenmektedir²⁰.

Günümüzde basın özgürlüğünü tehdit eden en büyük tehlike sektördeki teknolojinin hızlı gelişimi ve sermayenin burada yoğunlaşmasıyla gündeme gelen tekelleşme olgusudur. Tekelleşme sorunu, anti-tek el yasalarıyla önlenmediği taktirde, basındaki çoğulculuk yerini, "tek sesliliğe" ve " tek yönlü haber dolaşımına" bırakacaktır²¹. Çağdaş basın özgürlüğünü savunanlar, tekelleşme tehlikesi karşısında, sosyal devlet anlayışının gereği olarak, kamu yararının korunması açısından devletin müdahale etmesini istemektedirler. Serbest rekabet ortamında özel teşebbüs iletişim alanında çoğulculuğu sağlayamıyorsa, bunun koşullarını hazırlamak iktidarın görevidir²².

Basın özgürlüğünün eksiksiz sağlanması açısından siyasi iktidarın sosyal devlet olmanın gereği olarak, iletişimin bir kamu görevi olmasından dolayı basın organlarına bazı kolaylıklar sağlaması gerekir. Ancak bunun dışında, salt kamuoyu görevi yapıyor olmaya sığınarak, iktidardan sürekli birşeyler istemesi, başka konularda karşı çıktığı devlet müdahalesine izin vermesi, çift standart yaklaşımının ötesinde, basın özgürlüğünün ruhuna ve toplumsal misyonuna

²⁰Dönmezer, a.g.e., s.80.

²¹Çetin Özek, "Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü", Türk Basınının Beş Sorunu, Basın Konseyi Yayını, İstanbul, 1989. zb14.

²²Topuz, Alemdar, Kaya, Kurtböke, Orki, a.g.e., ss.5-6.

uygunluğu tartışmalıdır. Basının sonuçta, serbest rekabet ortamında bir ticari işletme olduğunu gözönünde tutması gerekir.

5. Hukuki Açıdan Basın Özgürlüğü Unsurları

Günümüzde basın ve haberleşme özgürlüğü anlayışı, liberal görüşten önemli biçimde ayrılmıştır. Liberal basın özgürlüğü anlayışı, devleti "izin vrenkle" yeterli görüp tamamen tarafsız bir konuma oturturken, çağdaş yatlaşım ise bunu yetersiz görmekte, iktidarın daha aktif tutum içinde olması gereğine inanmaktadır²³. Liberal anlayış, devletin her türlü müdahalesini reddederken, günümüzde sosyal devlet ilkesinin gereği olarak, aktif olması, gerektiğinde müdahale etmesi gerektiği görüşü savunulmaktadır.

Hukuki açıdan basın özgürlüğünün varlığı iki şarta bağlıdır. Birincisi, Basın organınının kuruluşunda hürriyet, ikincisi, yayın hayatında hürriyet bulunması gerekir. Özel mülkiyete dayalı olmayan bir basın özgür kabul edilemez. Ayrıca, ruhsat sisteminin olmaması, beyanname vermenin yeterli olması gerekir. Yayın bakımından hürriyet ise, düşünce ve söz özgürlüğünün devamı kabul edilen, haberleri toplama, değerlendirme, eleştirme ve serbestçe yayma özgürlüğünün bulunmasıdır²⁴.

Bazı durumlarda, basın özgürlüğü hukuken varolduğu halde, fiilen bulunmayabilir. Çeyili nedenlerle siyasi iktidarın

²³Kayıhan İçel, *Kitle Habermesme Hukuku*, 3.B., Besta Basın Yayım Dağıtım, İstanbul, 1990, s.51.

²⁴Kayıhan İçel, *Çağdaş Gelişmelerin Işığında Devlet-Media İlişkileri Seminer Tutanaqları*, 9-11 Nisan 1988, Hürriyet Vakfı Yayını, İstanbul, 1988, s.148.

basın için zorunlu olan ihtiyaçları karşısında ilgisiz kalması dolayısıyla basın faaliyetlerinin devam bakımından hukuken varolacaktır, ancak fiilen yararlanılan bir hürriyet olmaktan çıkacaktır²⁵.

Hukuken basın özgürlüğünün kullanımını üç unsurun- hukuki zeminin-varlığına bağlıdır. Bunlar;

-Haber, düşünce ve kanaatleri öğrenebilmek v etoplayabilmek hakkı,

-Düşünce ve kanaatleri açıklayabilmek hakkı,

-Haber, düşünce ve kanaatleri yayabilmek hakkı.

A. Haber ve Düşünceleri Öğrenebilmek Hakkı

Demokratik rejime sahip olma ülkelerde, basın özgürlüğünün işlevi, yönetilenlerin basın ve diğer kitle iletişim araçları aracılığıyla, kamu işleri hakkında bilgi edinmesini sağlamaktır. Genel güvenlik, milli savunma, yargıya intikal etmiş konularla, kamu yararı bulunmayan özel hayatla ilgili belirli durumlar dışında, çerçevesi geniş tutulmuş gizlilik ve "devlet sırrı" anlayışı demokrasiyi zayıflatıp, otoriter rejime zemin hazırlar. Basın özgürlüğünün alanını, kamuoyunun bilgilenme hakkını daraltan bu yaklaşımın bir süre sonra, diğer hürriyetlere de yansımaları olacaktır²⁶.

Demokratik bir ülkede, basın özgürlüğünden söz edebilmek için ilk koşul, her türlü haber, düşünce ve bilgilerin hiçbir engelle karşılaşmadan, serbestçe öğrenilebilmesi ve toplanabilmesi imkanının bulunması gerekir²⁷.

²⁵Dönmezer, a.g.e., s.80.

²⁶A.g.e., ss.94-95.

²⁷İçel, Kitle Haberleşme..., s.52.

Prof.Dr. Çetin Özek düşünce özgürlüğünü şöyle ifade etmektedir:

"Belirli bir düşüncenin açıklanması ve bu düşüncenin etrafında toplanmanın sağlanması hakkını kapsar. Salt düşünce, kişinin iç dünyası ile ilgili bir olgudur. Kişinin düşünme yetenek ve olanağının sınırlandırılması veya engellenmesi söz konusu olamaz. Bu nedendir ki, 'düşünce özgürlüğü' ancak düşüncenin açıklanması hakkı tanındığında varsayılabilir. Bu nedenle gerçekte, 'düşünce açıklama özgürlüğü' teriminin kullanılması yerinde olur²⁸".

Basın özgürlüğünün sağlanmasındaki ilk hukuki unsurun, düşünce hürriyetinin bulunması görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde düşüncenin henüz suç kapsamında olduğu bir gerçektir. Düşünce özgürlüğünün önündeki engeller kaldırılması, suç olmaktan çıkarılmalı, ancak düşüncüyü eyleme dönüştürmeyi teşvik eden, yıkıcılık, bölücülük propagandası yapan kişiler veya kitle iletişim araçları belirli bir yaptırımla karşılaşma durumunda olmalıdır.

B. Haber, Düşünce ve Kanaatleri Açıklayabilmek Hakkı

Haber, düşünce ve kanaatleri serbestçe yorumlamak, eleştirebilmek ve açıklayabilmek hakkı ancak düşünce ve söz özgürlüğünün bulunması halinde geçerlidir. Basın özgürlüğünün içerdiği ve sağladığı en önemli hak haber, düşünce ve kanaatleri yorumlamak, eleştirmek ve bunu

---

²⁸Özek, a.g.mk., s.11.

ilgilendirmedikçe özel hayatın mahremiyetine saygı göstermek, adaleti etkilememek kaydıyla sınırsız ve kısıtlamasız olmalıdır.

KAYNAKÇA

- DANIŞMAN Ahmet, **Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemler (Devletin Basın Karşısında Aktif Tutumu)**, A.Ü.BYYO Yayını, Ankara, 1982.
- DÖNMEZER Sulhi, **Basın ve Hukuku**, 4.B., İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1976.
- İÇEL Kayıhan, "**Çağdaş Gelişmelerin Işığında Devlet-Media İlişkileri**", **Seminer Tutanakları**, 9-11 Nisan 1988, Hürriyet Vakfı Yayını, İstanbul, 1988.
- İÇEL Kayıhan, **Kitle Haberleşme Hukuku**, 3.B., Beta Basım, Yayım, Dağıtım, İstanbul, 1990.
- KEANE John, **Medya ve Demokrasi**, Çev.Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Meydan Larousse.
- Memo Larousse.
- ÖZEK Çetin, "**Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü**", **Türk Basınının Beş Sorunu**, Basın Konseyi Yayını, İstanbul, 1989.
- ÖZGEN M.İhsan, **İnsanlık ve Sosyolojik Boyutlarıyla Basın Ahlakı ve Yasalar**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- PERİN Cevdet, **Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.

- TOKGÖZ Oya, **Temel Gazetecilik**, 3.B., İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- TOPUZ Hıfzı, Alemdar Korkmaz, Kaya Raşit, Kurtböke Oktay, Örki N., **Basında Tekelleşmeler**, TÜSES ve İLAD Ortak Yayını, İstanbul, 1989.

